

Marie Neudorfová: NÁRODNÍ OBROZENÍ - ZÁZRAK ZPŮSOBENÝ LIDMI

- CZ24 News | 3. května 2021

ČESKO: Historička Marie Neudorfová vytvořila studii o českém národním obrození, kterou nazvala “České národní obrození - bohatý pramen poznání a inspirace k záchraně našeho národa”. Protože se jedná o hutný a rozsáhlý text, rozdělila jej tematicky do čtyř kapitol. Děkujeme paní doktorce Neudorfové za skvělý tvůrčí a vlastenecký čin a přejeme čtenářům dobré soustředění, neboť téma je napříč časem pořád aktuální. Dnes si můžete přečíst kapitolu první.

na obrázku [Josef Dobrovský](#)

Ve zmatku současných hodnot, zvláště mravních a politických, a v kontextu nadnárodních tlaků na podstatné omezení významu národů a států ve prospěch celků velkých (EU), není od věci si položit otázku, jakou roli tyto entity hrály v unikátním procesu pozitivního rozvoje Evropy od 18. století. Tato otázka je velmi aktuální i v případě rozvoje českého moderního národa, neboť plody relevantního vývoje a vědomého úsilí pozvednout český národ z pobělohorské bídy a zaostalosti přinesly unikátní pozitivní výsledky, které jsou ve svém základu znovu ohroženy neoliberalními a globalistickými silami, které, tak jako v minulosti (šlechta, katolická církev, fašismus, nacismus) postrádají zakotvení v demokratických hodnotách. Přes veškeré podobnosti a ideové vlivy, každý ‘národ’ se musel potýkat hlavně s vlastními podmínkami, zkušenostmi, možnostmi.

I. Cesta k národnímu obrození plná nástrah a konfliktů

1.1. Demokracie a liberalismus jako dva antagonistické principy

Pro hlubší porozumění unikátně úspěšnému procesu českého národního obrození a jeho relevanci k současnosti, je třeba si všimnout nejprve sil, které více či méně stály v opozici k národním a demokratickým snahám a teprve poté se věnovat podstatě a významným výsledkům práce obrozenců pro modernizaci českého národa. Panovnický absolutismus ve spojení s katolickou církví byl trvale u kořene snah udržet feudální systém a s ním nehorázná privilegia nepočetné vládnoucí vrstvy, šlechty a církve. Postupující liberalismus bezpochyby ve svém protifeudálním úsilí od konce 18. století otevřel nové cesty k větší svobodě, iniciativě lidí, k větší produktivitě, ale nezabránil válkám, expanzi na úkor slabších, hlubokým sociálním rozdílům. Jeho vliv byl postupně oslabován různými sociálními hnutími, a hlavně osvícenským myšlením. Přesto, že se idea demokracie stávala ideálem dělných vrstev, liberální principy byly přijímány hlavně silící podnikatelskou vrstvou, jež měla značně odlišnou představu o rovnosti a spravedlnosti.

Soupeření idejí demokracie a liberalismu trvá již přes dvě století a v posledních třech desetiletích vítězí jeho extrémní forma v podobě neoliberalismu, s jeho jevy jako úpadek kultury, vzdělání, morálky, sociální úrovně většiny lidí a omezení jejich vlivu v politice. V centru neoliberálních, globalistických zájmů není obecné dobro, úroveň lidí, ale zisk ve prospěch soukromých zájmů.

Problémem je samotná filosofie liberalismu, zdůrazňující individualismus na úkor kolektivní identity (národní, společenské), která je pro úsilí o spravedlnost, důstojnou existenci všech, daleko důležitější. Liberalistický důraz na málo definovanou svobodu, na ideu, že všichni mají stejné příležitosti, na požadavek, aby vlády měly co nejmenších práva, a na tvrzení, že každý je strůjcem svého osudu, dával od počátku velké příležitosti k vykořisťování a ignorování společenských a sociálních problémů. Není v silách individuální iniciativy, včetně charity, přispívat skutečnému obecnému dobru. Původně byl liberalismus spjat s protestantskou vírou, což znamenalo i větší důraz na rozvíjení ideje sounáležitosti, společnosti, národa, zodpovědnosti za stav věcí veřejných, což se přetvářelo v širší politickou aktivitu a umožnilo v protestantských zemích na rozdíl od zemí katolických do jisté míry předcházet revolucím. Samozřejmě příliv bohatství z kolonií byl také relevantní, ale kolonie měly i katolické země.

Pro menší nesamostatné národy byla velkým problémem existence říší, v nichž většinou sloužily jako kolonie pro národy dominantní. Například rakouští Němci upřímně věřili, že jejich vládnoucí postavení je dáno jejich většími schopnostmi, jejich vyšší kulturou a tím právem na moc nad ostatními, včetně Čechů a jejich zemí. Vládnoucí vrstva složitost historie ignorovala, a ostatní o ní neměli potuchy. Ne dohody, smlouvy a zkušenost, ale síla rozhodovala. Nesvobodné národy se přirozeně nevzdávaly svého ‚práva‘ na svůj rovnoprávný pozitivní rozvoj a důstojnou existenci.

1.2. Prvky demokratických tendencí v kacírských hnutích a protireformace jako protidemokratická a současně protičeská represe

Od 12. století existovaly snahy lidí vymanit se ze sevření absolutistických a dogmatických přístupů katolické církve, která začala krutě pronásledovat kritiky svých postojů, ‚kacíře‘, kteří srovnávali církevní scholastiku a praktiky s původními křesťanskými principy a pravdou poznanou. To se týkalo i českých zemí. Nejznámější a nejvlivnější české osobnosti, Jan Hus a Jeroným Pražský, skončili na hranici jako kacíři. Přes pronásledování ‚kacířů‘ jejich vliv na veřejnost sílil, zvláště důraz na spravedlnost, morálku a pravdu poznanou. Situace vyústila v hnutí husitské a náboženskou reformaci, sto let před ostatními reformacemi v Evropě. Česká reformace i formující se český národ byly po dvou stech letech brutálně zničeny Habsburky a katolickou církví. Ale unikátní hodnoty reformace žily mlhavě dál v povědomí národa – užívání češtiny jako úřední a vzdělávací řeči (kromě univerzity, kde vládla latina), český překlad Bible dostupný všem, důraz na mravnost a střídmost života, tolerance mezi nekatolíky (90%) a katolíky, přístupnost vzdělání pro chlapce i dívky, mírná

aktivní účast žen na bohoslužbách a veřejných záležitostech. Majetnou protestantskou, ožebračenou a ze země vyhnanou vrstvu nahradila po Bílé hoře cizí katolická šlechta, která se s národem nikdy nesžila. Většinou se trvale ztotožňovala s protičeskou a protidemokratickou mocí, a dodnes její pokusy o návrat jsou nebezpečím jak pro celistvost země, tak pro úroveň národa.

Zrovna tak kruté bylo znevolnění a násilné pokatoličtění obecného lidu a potlačování české identity národa i jazyka. Idea expanze, včetně válek, na úkor slabších zůstala legitimní ještě po staletí. Přes nevraživost církevní hierarchie bolela nejednoho katolického kněze devastace českého národa a jeho úrovně po Bílé hoře, známý je případ Bohuslava Balbína. Narozen r. 1621, v roce poprav 27 vůdců českého odboje proti habsburskému katolickému panovníkovi, znásilňujícímu práva zemí Koruny české. Skromný počet škol dostal latinský, později německý charakter, a na rozdíl od předbělohorského období, kdy existovaly české školy, analfabetismus začal rychle převládat. Navzdory krutým trestům ve skromné míře přetrvávala i přísně tajná společenství nekatolíků i knihy z doby reformace, navzdory jejich masovému pálení katolickou církví. Hony na kacíře, jejich mučení a upalování nebylo nic zvláštního až do 18. století. Násilně pokatoličtělý a krutě znevolněný venkov, kde žila většina obyvatel, byl stále český, i když brutálně vykořisťovaný a zanedbaný. Existuje dostatek svědectví v dokumentech i v literatuře, že reformační láska k češtví a k českému jazyku tiše přežívala.

1.3. Duchovní prameny národního obrození

Od 17. století ve vzdělanější a svobodnější západní Evropě začalo rašit osvícenské myšlení, a to i pod vlivem antiky a renesance, začal se rozvíjet zájem o člověka, život začal být vnímán jako cenný sám o sobě (nejen z hlediska spasení), hodný důstojnosti. Přes pronásledování katolickou církví, pravda poznaná, vědecké poznání přitahovalo intelektuální pozornost, a to postupně od formování přírodovědy k vědám zabývajícím se člověkem a společností, možnostmi sociálního a kulturního povznesení utlačených nižších vrstev. Důležitým se stal křesťanský princip, že člověk byl stvořen k obrazu božímu a že lidé si jsou rovni a mají právo na spasení. K tomu ale potřebovali určitou svobodu, právo rozhodovat sami o sobě. Princip byl myšlenkově různě rozvíjen, podstatné byly zásada spravedlnosti a požadavek vzdělání. Rostlo vědomí společných potřeb, společných hodnot, z nichž jazyk, sdílené území, společná kultura, historie, možnost efektivní komunikace se ukázaly jako nejdůležitější pro identitu a integritu národa a pro společné pozitivní úsilí. A národ se svou širokou identitou a přirozenou integritou se stal optimálním prostředím pro politickou účast veřejnosti, pro práci pro veřejné dobro. Mocenské vrstvy tomuto vývoji hrubě nepřály, a nepřejí mu do současnosti, čímž podemílají pozitivní základy celé západní civilizace. Zvláště malé národy nepřestávají být silnými tlaky donucovány vzdát se své identity, integrity, kultury, ba i jazyka. Idea univerzálnosti, trvale favorizovaná mocenskými vrstvami, se v různých podobách znovu a znovu vrací, ve snaze potlačit demokratizační iniciativu zdola ve prospěch úrovně většiny lidí, národů, iniciativu, která respektuje jejich rozdílné podmínky, zkušenosti a možnosti.

Osvícenské myšlení postupně postavilo člověka a jeho důstojnost, jeho pozitivní rozvoj do středu intelektuálního zájmu. Navzdory tomu, že čelilo pronásledování ze strany mocných, jeho ideje se rychle šířily po celé Evropě. Svým úsilím o nápravu J. A. Komenský předběhl o sto let svou dobu, když stavěl mravní principy a vzdělání pro chlapce i pro dívky na první místo v jejich rozvoji k dospělosti, k zodpovědnosti za sebe i za druhé. V exilu svými názory na vzdělání a pedagogiku ovlivnil část nekatolické Evropy. Důraz na znalosti, na vědu se v následném osvícenství stal hlavním předpokladem toho, co se brzy začalo nazývat pokrokem v širokém smyslu — kulturním, sociálním a později i politickým. Idea dostupnosti vzdělání pro všechny samozřejmě předpokládala používání mateřských jazyků. Tato praxe existovala již v české reformaci v 15. a 16. století, která vedle latiny používala češtinu při bohoslužbách a kázáních, v tisku a ve výuce. Ale mocenské úsilí katolických Habsburků a církve nakonec na Bílé hoře r. 1620 triumfovalo.

Pobělohorské brutální přerušování tohoto vývoje nezničilo mezi vzdělanci zcela povědomí o existenci, historii, charakteru a tragickém konci české reformace. V 18. století mezi nimi bylo i dost skepse a nevíry v udržení českého národa a jeho jazyka v budoucnu vzhledem k rychlé expanzi Němců a němčiny od 17. století do slovanských oblastí, včetně českých měst, zvláště Prahy, a privilegované pozici Němců v zemích Koruny české. Ale zároveň v práci nevelkého počtu českých vzdělavců sílila touha zachovat a zmodernizovat češtinu a zažehla se i jiskřička naděje na její zachování v ušlechtilé formě (A. Frozín, F. M. Pelcl, F. V. Durych, [J. Dobrovský](#)). Motivací nebyl jen vědecký zájem, ale i emocionální sepětí s poníženým českým lidem.

Absolutismus, centralismus, kruté nevolnictví, útrpné právo, hladomory za Marie Terezie, prohrané války s Pruskem málo přispívaly k lojalitě poddaných ke koruně. Katolická šlechta občas projevovala zájem o stará práva Českého království v naději, získat oporu pro návrat své pozice v českých zemích, ztracenou Obnoveným zřízením zemským r. 1627. Znalost historie se začala jevit jako důležitá pro nápravu křivd a zločinů spáchaných Habsburky a katolickou církví na „českém národě“. Rostoucí vědomí důležitosti znalosti historie vyústilo v sílící zájem o historickou tvorbu. Přes pronásledování vědy katolickou církví až do 19. století se nepočtené měšťanstvo a část české šlechty seznamovaly s osvícenským reformním svobodnějším myšlením, pronikajícím v umírněné podobě z řady západních zemí, kde se již úspěšně prosadilo, i na Univerzitu Karlovu.

1.4. Prvopočátky obrození: zájem o národní historii a českou a slovanskou filologii. Obrany jazyka českého.

S kritickým postojem k „pravdě zjevené“ a rozšiřováním zájmů o „pravdu poznanou“, včetně historie, souvisel i zájem o slovanské jazyky a o jejich srovnávání. Nejtěžší bylo prosadit osvícenské vědecké metody. Oblíbená Kronika Václava Hájka z Libočan ze 16. století byla plná chyb a autorovy fantazie. Piaristický kněz a učitel Gelasius Dobner (1753–1829) ji podrobil důkladné kritice a opravám na základě věrohodných zdrojů informací. Přezkoumal kriticky dosud používané prameny a formuloval tolik potřebné vědecké zásady v přístupu k historii (1763).

První historickou prací psanou na těchto principech, z hlediska silného zemského vlastenectví, byly více jak šestisetstránkové německy psané Stručné dějiny Čechů od nejstarších dob až do dnešních časů od F. M. Pelcla (1734–1801), vydané mezi roky 1774 a 1817 čtyřikrát. Vlivem osvícenských ideálů měl Pelcl dokonce pochopení pro hrdinství Jana Žižky a Prokopa Holého. Pracím těchto průkopníků vědeckého přístupu k českým dějinám, psaným německy, však scházely národní aspekt a byly dostupné jen úzké vrstvě českých vzdělavců, včetně těch, kteří se zajímali o slovanský a český aspekt historie zemí Koruny české. Přitom se cítili Čechy původem, jazykem, kulturou i historií. Touha po sebepoznání v kontextu národa se opět stala důležitým aspektem identity lidí.

Kromě J. G. Herdera (1744–1803), jediného německého filosofa se sympatiemi ke Slovanům, se důkladněji zajímal o slavistiku český filolog a učitel jazyků V. F. Durych (1735–1802). Byl silně spjat s češtvím své rodiny a rodného Turnova. Jako kněz pavlánského katolického řádu se zabýval hlavně překlady Bible do slovanských jazyků, čímž chtěl povzbudit jejich studium. Nedokončenou Obranu českého jazyka (1777) už psal česky, ne latinsky či německy. S věkem se jeho češtví prohlubovalo. Zdá se, že byl jedním z prvních, kdo si uvědomil hodnotu kulturních snah slovanských národů v Evropě. Postupně vznikla celá řada obran českého jazyka. První se zdá být r. 1704 Obrana Antonína Frozína, žijícího v Plzni. V úvodu svého českého překladu z latiny do češtiny, Obroviště Mariánského Atlanta, hájí český jazyk jako mluvu užívanou většinou venkovského obyvatelstva zemí Koruny české, a vyvrací názor, že čeština již zanikla. A vyjadřuje přesvědčení, že čeština nikdy nezanikne, neboť je součástí slovanských jazyků, jež se užívají v rozsáhlých oblastech až k dálnému Východu. Další českou obranou českého jazyka byl spis spisovatele K. I. Tháma (1763–1816). Obrana byla kritická jak k německy mluvící šlechtě, k její prostopášnosti, lakomství a lhostejnosti k osudu Čechů, tak ke katolické církvi, zvláště kvůli jejímu ničení českých knih. Poukázal na to, že česká nekatolická

emigrace lépe chránila český jazyk než katolické duchovenstvo v českých zemích. V lásce a nezměrné obětavosti těchto českých emigrantů (jejichž seznam uvádí) viděl záruku budoucnosti českého jazyka i jeho úrovně. Bylo významné, že se po značných peripetiích J. Pelclovi r. 1775 dokonce podařilo poprvé vydat Obranu jazyka českého Bohuslava Balbína, téměř sto let po jejím napsání. Další obranu napsal J. A. Hanke (1776), který přičítal úpadek českého jazyka šlechtě, germanizaci považoval za nesmyslnou a hájil češtinu jako jazyk nejvýznamnější části rakouského mocnářství. Zároveň ukazoval její příbuznost s ostatními slovanskými kmeny. Za záruku zachování jazyka považoval školu a úsilí očistit český jazyk od germanismů. Hájil znalost češtiny také jako potřebnou pro širokou škálu praktických potřeb.

Konflikty mezi vládnoucím politickým a katolickým absolutismem a zvyšujícím se vlivem osvícenských myšlenek hájících svobodu, rovnost, vědecké poznání i sociální spravedlnost, byly doprovázeny vzpourami nelidsky vykořisťovaných poddaných a válkami. Z hlediska českého obrození byla významná i vědomá snaha stoupajícího počtu vzdělanějších jednotlivců vracet se vědomě ke svým potlačeným českým kořenům, tedy k českému jazyku, historii a kultuře, a přispívat tak k posilování této tendence. Proces to byl zprvu nenápadný, ale český venkov byl zárukou úspěchu. Hlavně odtamtud totiž pocházela česká vlastenecká inteligence. Studium teologie bylo jednou z mála cest, jak chudý student mohl dosáhnout univerzitního vzdělání.

Zásluhou Durycha bylo, že pro filologii, zvláště slovanskou a bohemistiku, získal svého geniálního žáka a přítele [Josefa Dobrovského](#), který také vystudoval teologii, ale na rozdíl od Durycha se na kněze vysvětit nedal. Stejně jako F. M. Pelcl, Dobrovský přijal místo vychovatele pro čtyři syny hraběte Nostice, což mu poskytlo i dost času k vědecké práci. Dobrovský se již jako student filologie vydával svou odvahou a poctivostí do nebezpečných situací, například odmítnutím pravosti relikvie rukopisu sv. Marka (část Bible) a svým útokem na kult Jana Nepomuckého. Věhlas úrovně jeho vědecké práce sahal i za hranice říše. Zájem o slovanské jazyky, zvláště český, vedl Dobrovského ke snaze modernizovat a popularizovat jej mezi šlechtickými žáky, využíval k tomu zajímavých dialogů. Jeho ‚obraný‘, poměrně rozšířené a občas obsahující i historický aspekt hojného používání češtiny mezi šlechtou do začátku 17. století, měly získávat sympatie šlechty k českému národu a jeho jazyku. Neoficiálně založil obor slovanských studií.

Tento počátek českého národního obrození s důrazem na obranu českého jazyka jako jazyka starobylého, funkčního a stále živého mezi neprivilegovaným obyvatelstvem Království českého, byl nejcennějším základem a vkladem k rozvoji úrovně českého národa a k jeho důstojnější existenci. Zájem o modernizaci a rozvoj zanedbaného českého jazyka pokračoval i v dalších obdobích, a to s vědomím, že moderní společný jazyk, možnost efektivní komunikace, je základem k obecnému vzdělání i k práci pro vyšší úroveň všech. Většina českých obrozenců přijala více či méně osvícenský koncept pokroku, víru, že je ve schopnostech lidí znalostmi, komunikací, spoluprací zušlechtit úroveň života většiny lidí, že jejich osud nebyl určován boží vůlí. Trvalo ještě několik desetiletí, než k takové iniciativě většina lidí dostala alespoň omezené možnosti. Konzervativní síly, šlechta i katolická církev se tomu bránily občas i násilně. Zrovna tak se občas násilně bránily vrstvy neprivilegované. Katolické země se svým politickým a církevním absolutismem však zůstávaly ve svém intelektuálním a ekonomickém vývoji pozadu, s důsledky zvyšování sociálního napětí.